

***Dimineața pierdută* - resurecția unor formule narative moderniste.
Gabriela Adameșteanu**

Drd. STOIAN Alina Roxana
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Resumé: *A travers le Matin perdu, on assiste à la réinstallation d'un nouveau type de «projet collectif» complexe, centré sur la question du temps. Elle s'accentuera dans notre littérature, en déclenchant une nouvelle variante de la confrontation histoire / fiction (le „roman non-fictionnel”).*

Mots-clé: *temps, histoire / fiction, „roman non-fictionnel”*

Romanul *Dimineața pierdută* tratează problematica *timpului* care conferă o iluzie a separării ca și cum spre cele două dimensiuni temporale s-ar deschide o fereastră care demonstrează permanent că trecutul istoric reprezintă un element foarte important în viața omului. Criticul literar Valeriu Cristea considera că romanul concentrează în paginile sale o sută de ani din istoria României:

„E prin urmare (și) un roman istoric, de mare anvergură, foarte ambițios, cuprinzând nu mai puțin de o sută de ani de istorie românească. Mai toate evenimentele și problemele acestei epoci sînt de găsit în romanul Gabrielei Adameșteanu: răscoalele țărănești din anul 1907, războiul balcanic din 1913, primul război mondial, dramaticii ani ai neutralității, avîntul intrării noastre în război și amărăciunea retragerii, tragedia refugiului și a ocupației germane, ineditele bombardamente, perioada interbelică, mișcarea legionară, regimul Antonescu, Dictatul de la Viena, al doilea război mondial, lagărele de concentrare, Stalingradul, 23 august 1944, războiul antihitlerist, anii 50, perioada reabilitării celor pe nedrept pedepsiți (Sofia Ioaniu, fostă Mironescu, va primi pensie de pe urma celui de-al doilea soț al ei, generalul Ioaniu, mort în detenție)”²²⁶. Romanul cumulează în paginile sale mai multe epoci cu evenimentele aferente fiecăreia, inclusiv cea în care sunt povestite întâmplările, devenind o scriere amplă și complex indiferent de contextul social.

Nu am putut să nu remarc încă de la primele pagini ale romanului Gabrielei Adameșteanu, asemănarea tematicii, a complexității subiectului, cu Hortensia Papadat-Bengescu, în care, cea dintâi tratează evenimente petrecute la sfârșitul unei ierni din anii 70 din perspectiva unei dimineți care pare că nu se mai sfârșește. Critica literară dovedește interes față de acest roman, conceput inițial sub aspectul unei nuvele: „primele pagini sunt scrise în 1979 cu intenția de a realiza o nuvelă «despre bătrânețe, sărăcie și moarte», paginile respective vor sta, de fapt, la baza unei narațiuni mult mai ample, de proporții romanești, ce cuprinde, pe lângă povestea Vicăi Delcă, și povestea

²²⁶ Valeriu Cristea, *Fereastra criticului*, Editura Cartea Românească, București, 1987, p. 203.

unei epoci retro”²²⁷. Sunt înlănțuite în paginile sale, o serie de evenimente istorice în care personajele își trăiesc propriile vieți: răscoalele țăranilor din 1907, criza balcanică urmărind modul în care aceste evenimente marcante ale perioadei comuniste și postcomuniste modelează destinele personajelor.

„Noul ei roman, *Dimineața pierdută*, aparține unui proiect narativ mai ambițios: restituirea unui timp dispărut; refacerea și rechemarea lui devine, în virtutea unui model superior, proustiana căutare a mărturiilor trecutului, călătoria prin memorie și prin vestigiile acesteia. (...) Mai mult ca sigur, romanul dobândește o dimensiune epică superioară grație integrării Istoriei, evenimentele dând cărții un relief și o tensiune specifice eposului care asimilează, în spiritul heterogenității narative, fapte, cronica evenimentelor, consecințele acestora asupra oamenilor, neliniștea și tragedia, grotescul și sordidul existențelor.”²²⁸

Din punct de vedere al scriiturii, romanul respectă rigorile perioadei aferente, iar istoria nu este o simplă inventariere a evenimentelor pure, ci devine parte integrată a vieților personajelor, oglindite prin cea mai evidentă modalitate: „viața cotidiană”: „Evident, istoria este evocată și interpretată în romanul de care ne ocupăm nu direct, ca într-un manual de specialitate, ci prin personajele care îl populează, prin conștiințe și mentalități. Sentimentul istoriei e foarte puternic aici pentru că ea nu e ilustrată de niște biete fanteze, ci e trăită, reflectată și judecată de eroi și eroine ce ne par oameni vii, mișcându-se și gândind independent de voința creatorului lor.”²²⁹

Din acest punct de vedere, Dan C. Mihăilescu consideră că, „Grație unei excelente prize la uman, șapte, opt destine sunt de ajuns pentru a sintetiza o etno istorie.”²³⁰

La o privire generală se poate remarca faptul că, începând chiar cu primele pagini ale romanului *Dimineața pierdută* al Gabrielei Adameșteanu, pot fi luate în calcul posibilele note comune semnalate în plan tematic și naratorial, odată cu trecerea de la romanul „privirii exterioare” la cel al „privirii interioare”, așa cum a fost el patentat de Hortensia Papadat-Bengescu.

Despre text și textualitate vorbește Liviu Petrescu în lucrarea intitulată *Poetica postmodernismului*, considerând că, o contribuție importantă în acest domeniu a avut-o²³¹ „Roland Barthes – care în fraza lui poststructuralistă, ilustrată deja prin S/Z, care datează din 1970 – găsește cu totul inoperantă noțiunea tradițională de operă și se referă cu insistență la “ pluralitate din care este alcătuit textul”, o pluralitate „triumfătoare”, ce se lasă cel mai bine descrisă printr-o metaforă a „galaxiei” de semnificații.”

În accepțiunea noastră, ceea ce contează în cazul de față se rezumă la **recondiționarea** modelului modernist prin introducerea în ecuația narativă a

²²⁷ Ion, Pop (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, ediție definitivă, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, p. 234.

unei modalități de **reconstrucție** a unui personaj capabil să reziste unor imaginariuri aparent disjuncte, inclusiv de ordin feminist:

„*Dimineață pierdută* este un cumul de romane, centrate fiecare pe câte un protagonist cu funcție iradiantă în narațiune. Primul ar fi cel al Vicăi Delcă, un personaj unic în literatura română, înzestrat cu numeroase valențe expresive (comportamentale și de limbaj), construit după o partitură ingenioasă: protagonistei îi este atribuit rolul *deraisonneura* unor medii sociale diametral opuse celui din care ea provine.”²³²

„Personajele trăiesc într-o lume închisă și își afișează viața ca într-un evantai ce cuprinde trei perioade istorice profunde: cea interbelică, comunistă și post-comunistă, într-o notă realistă, specifică literaturii feminine”²³³.

Romanul prezintă universuri paralele, lumi diferite din punct de vedere social și istoric. Un roman proustian, asemănat prin tehnica unor planuri temporale paralele, cu *În căutarea timpului pierdut*, prin descoperirea unei fotografii din 1914, care oglindește relațiile unor burghezi din perioada interbelică, pentru ca, ulterior, să fim propulsați într-un comunism realist.

Timpul devine pe parcursul romanului, noțiune care înglobează viețile personajelor implicate, demonstrând unitate într-o diversitate de situații și întâmplări petrecute într-un București compromis efectelor vremii.

Acțiunea aferentă spațiului fizic se petrece la sfârșitul unei ierni din anii 70, într-o dimineață prelungită, când prima voce narativă, Vica, o fostă croitoreasă, face o vizită Ivonei Scarlat, una din clientele sale. A doua coordonată a cronotopului, timpul, este unul îndepărtat, declanșat de explozia unei memorii retroactive. Pe parcursul acțiunii pot fi remarcate cele două planuri temporale așa cum prezintă Valeriu Cristea într-un articol din 1987, intitulat *Fereastra criticului*. Prima jumătate a romanului derulează evenimentele pe care vocea narativă, Vica Delcă le prezintă din casa Ivonei Scarlat, fiica Sofiei Ioaniu, elemente care transpun cititorul într-o altă epocă, prin oglinda unei fotografii vechi din 1914.

Revenirea în cel de-al doilea plan, înseamnă o întoarcere la momentul inițial al discuției dintre cele două personaje, situație care o înfățișează pe Vica

²²⁸ Ion Vlad, *Lectura prozei. Eseuri. Comentarii. Interpretări*, Editura Cartea Românească, București, 1991, p. 181

²²⁹ Ibidem, pp. 203-204.

²³⁰ Eugen, Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, A\B, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 37.

²³¹ Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, Editura Pralela 45, Pitești, 2003, p.93

²³² Șerban Axinte, *Exil interior și întoarcere imposibilă în opera Gabrielei Adameșteanu*, p.144.

²³³ Eugen Simion, *Scriitori Români de azi, IV*, Editura Cartea Românească, București, 1989, p.453.

internată într-un spital, primind o vizită a nepotului Gelu cu care poartă o discuție care trădează vârsta înaintată a acesteia prin dialogul purtat. Cele două planuri se contopesc în plăcerea feminină a bârfei, la care se adaugă și faptul că personajele una spun și alta gândesc, într-un stil de mahala din București.

Romanul concentrază mai multe formule narative prin care se evidențiază personaje memorabile și trăsături ale burgheziei bucureștene de-a lungul unor perioade temporal îndepărtate. Prin monolog interior se prezintă evenimente din perspectiva personajului poliedric, Vica Delcă, care judecă și interpretează evenimente asemenea unui orator, inserând și dialoguri mute care dinamizează acțiunea înghițită de timp, într-un spațiu propice evenimentelor derulate. Jurnalul profesorului Mironescu, tatăl Ivonei Scarlat, dialogurile mute, dar și cele vocale sunt forme epice care au rolul de a menține suspansul și de a jongla cu timpul și spațiul romanului care concentrează viața a două generații.

Vica Delcă este personajul memorabil ce menține trează atenția cititorului pe parcursul primei părți a romanului, spațiu în care discută, comentează, judecă din perspectiva femeii, mamei, surorii, soției, a croitoresei și a comerciantei care are totul calculat și care știe să stea de vorbă „decenii” în șir pe teme diverse, deoarece are școala vieții trăită în mahalaua bucureșteană: „ Da, mai lasă-le, Doamne, iartă-mă [...] că cu ce s-alege mortu? Daca-i murit, cu ce te-alegi? Cu ce-ai mâncat și ce-ai trăit în viață...”²³⁴

Personajul acesta este un produs al lumii în care a trăit și care a format-o, cu o istorie de viață necruțătoare care consideră că femeia trebuie să fie cerebrală și să muncească, indiferent de ce face bărbatul.

Pe de altă parte, în anul 1914, în celălalt plan în salonul profesorului Mironescu se discută pe teme politice cu Margot, sora Sofiei și Titi Ialomiteanu, elevul profesorului și curtezanul celor două surori. Profesorul este sensibil cu fiica sa Ivonne, sentiment care nu dispăruse nici în prezentul discuției cu Vica și afectuos cu probabil soția infidelă, simțindu-se umilit de durerea lui.

Văzut din perspectiva celor două planuri temporale pe care romanul le prezintă, se poate observa faptul că *leit motivul* temporalității în roman este reprezentat de acea fotografie veche, cu rolul de a oglindi o lume trecută.

Timpul acestui tip de roman surprinde o *dimineață* care nu reprezintă realitatea titlului, prin faptul că, evenimentele care înfățișează ca un paletar un prezent degradat, se prelungesc spre după amiază, după ora 18.00. Asemenea lui Marcel Proust, *temopralul* surprinde doar evenimente care au o importanță marcantă pentru înțelegerea romanului și pătrunderea în tainele încifrate ale unor *lumi paralele*, văzute ca printr-un *spectroscop*, prin ochii personajului narator.

²³⁴ Adameșteanu Gabriela, *Dimineața pierdută, ediția a VI- a definitivă*, Editura Polirom, Iași, 2011, p.234.

Dimineața pierdută de Gabriela Adameșteanu este considerat „unul dintre cele mai bune romane apărute, bogat, chiar stufos, profund, adevărat până în cele mai mici amănunte, modern în construcție și scris cu finețe”²³⁵.

Considerat de Valeriu Cristea un „roman al vârstelor, al trecerii timpului”, *Dimineața pierdută*, surprinde în mod autentic în paginile sale, personaje memorabile, care desfășoră într-un timp relativ scurt, biplan, o complexitate de acțiuni, trăiri, concepții despre viață, stil vestimentar, limbaj, specifice spațiului citadin al unei burghezii din alte coordonate spațio-temporale. Dacă am încerca să prezentăm romanul din perspectiva unui lector avizat, am putea sublinia faptul ca pe parcursul derulării lecturii, romanul oferă mai multe perspective care oferă posibilitatea interpretării asumate, asemenea unor oglinzi iluzioniste dar totodată ancorate în realitatea unui timp al lecturii.

Matei Călinescu tratează problematica lecturii ca secvență atemporală susținând ideea că ²³⁶„minte noastră are nevoie să construiască un fel de simultaneitate spațială, sau sinopsis, ca să poată vizualiza deplin obiectele de natură secvențială”.

Pentru a putea înțelege un text pe deplin, este nevoie immanentă ca *timpul* vizual să fie concentrat simultan în aceeași sferă optică, neavând nicio certitudine că secvențele romanului sunt temporale, ceea ce contează fiind ordinea fie ea cronologică sau nu.

În urma unor scrieri pregătitoare, romanul prinde viață în 1983, ca roman excepțional care, așa cum afirmă Eugen Simion: „în afară de ultimele douăzeci de pagini, care se referă la alt moment din viața personajului Vica Delcă (unul dintre naratori), romanul înregistrează în 435 de pagini evenimentele petrecute la sfârșitul unei ierni din anii 70, într-o lungă dimineață”²³⁷.

Așa cum am afirmat anterior, romanul cuprinde două planuri temporale, unul care surprinde călătoria personajului Vica, o fostă croitoreasă, fiica Sophiei Ioaniu, la una din clientele sale, Ivona Scarlat, încheindu-se cu întoarcerea acasă spre seară, iar celălalt, imaginar, se referă la evenimente de la începutul secolului prin activarea memoriei retroactive.

În timpul vizitei, cele două discută despre Sophia Ioaniu și evenimentele din timpul și după cel de-al doilea război mondial, pe baza unui suport fizic real, fotografia care le conduce în anul 1914, perioadă la care se face referire aproximativ jumătate din acțiunea romanului. Vica Delcă este personajul care trăiește cu iluzia trecutului, unul care nu mai prezintă interes dar care generează memoria involuntară, fenomen întâlnit de asemenea la Marcel Proust. Personaj memorabil în literatura română prin prezentarea realistă și obiectivă a

²³⁵România literară, nr.21, 1984

²³⁶ Matei Călinescu, *A citi, a reciti*, Editura Humanitas, București, 2017, p.47.

²³⁷Ibidem.

evenimentelor familiei de-a lungul a o sută de ani, Vica trece printr-un filtru personal întâmplările, amplificând printr-un limbaj original și expresii specifice cadrului din care face parte, un trecut care a afectat-o și care i-a amprentat viața. Printr-o evocare a trecutului, realistă și dureroasă în același timp, Ivona Scarlat re trăiește o căsătorie nefericită și trăiește cu amintirea tristă a acelor vremuri.

Prin *Dimineața pierdută*, asistam la reinstalarea unui nou tip de „proiect colectiv” foarte problematic, axat pe chestiunea timpului. Acesta se va accentua la mijlocul deceniului opt și în literatura noastră prin declanșarea unei noi variante a confruntării istorie/ficțiune în ceea ce se acceptă ca fiind “romanul non-ficțional”.

Acest tip este diferit de tratamentul aplicat evenimentelor recente sau mai îndepărtate, relatate ca istorie narativă în ricoșete de tipul celor din *Frigul verii* (1985). Este o formă de narațiune autodiegetică cu iz „documentar” care utilizează deliberat tehnicile de ficțiune într-o manieră “deschisă”, apropiată textelor în care experiența auctorială structurantă este avansată în prim-plan ca “non-garant” al adevărului. Linda Hutcheon (2002) numește această formă “*nou jurnalism*” și vede în ea atât revolta împotriva formelor omogenizate ale experienței, cât și suspiciunea cu privire la anumite fapte istorice sau evenimente prezentate într-o versiune “oficializată”. Rezultatul constă în ceea ce Linda Hutcheon (2002) aprecia drept un “soi de jurnalism marcat personal”, cu un “caracter provizoriu”, „autobiografic” ca impuls și performativ în „impact”. O confruntare directă - în spiritul celei din anii '60 din Europa de Vest sau America- cu realitatea socială a prezentului nu a fost posibilă în literatura noastră decât prin “ricșete non-ficționale”, cum ar fi “dosariada” din *Comisia specială* (1981) de Ioan Iovan, ancheta despre “prostituarea istoriei” din *Globul de cristal* (1989) de Răzvan Petrescu, ori teoria despre confiscarea Istoriei de către “totalitarismul ideologic” din *Frigul verii* de Alexandru Vlad sau *Sala de așteptare* de Bedros Horasangian.”²³⁸

În acest roman caleidoscop, Gabriela Adameșteanu alternează cele două planuri temporale, prin trecerea din prezent în trecut și invers pentru a prezenta două lumi diferite, prin tehnici diferite, procedeu utilizat și de George Călinescu, în *Scrinul negru*.

Romanul prezintă viața de zi cu zi într-o manieră autentică, prin ochii Vicăi Delcă, temă des întâlnită în romanele postmoderne despre care Liviu Petrescu afirmă că: „propune un model epistemologic pe de-a-ntregul diferit de cele până la el: o paradigmă a pluralismului... își propune totodată să asculte de un principiu al indeterminării sensului. Fiindcă ceea ce urmărește literatura

²³⁸ George Manolache, *Regula lui 2 (registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc)*, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004, p.240.

potmodernă este să realizeze un echilibru precar între procesul de „construire” a sensului, pe de o parte, și unul de „de construire” a lui, pe de alta.”²³⁹

Concluzionând, se poate constata faptul că, prin prezentarea emblematică a personajelor, romanul tratează latura social istorică a evoluției acestora, ajungând până la identificarea cititorului cu istoria evenimentelor:

„Sunt zile, cum e cea de azi, când nu e bun de nimic și lânzește. Cerul alburiu, noroaiele din fața blocului, teama unei vieți întregi care-l așteaptă, în fața căreia se simte neajutorat și plin de înverșunare, nervii maică-sii, stânjenea în fața fetelor și lipsa de bani - toate îl fac să stea așa, ghemuit și încrunțat, și să-și stoarcă pe rând coșurile de pe mână. Cum e viața? Cum o vede el acum sau cum îi apare când e binedispus și uită de toate astea?”²⁴⁰

Atmosfera războiului, frontul, oglindesc îndeaproape destinele personajelor neputicioase, traumele trăite în perioada comunistă ilustrând irosirea timpului României, în mod repetat, dimineți la rând...

BIBLIOGRAFIE

CORPUS

Adameșteanu, Gabriela, *Dimineață pierdută*, ediția a VI-a definitivă, Editura Polirom, Iași, 2011

DIȚIONARE, ISTORII LITERARE ȘI VOLUME CRITICE

Bahtin, M., *Probleme de literatură și estetică*, traducere de Nicolae Iliescu, prefață de Marian Vasile, Editura Univers, București, 1982

Boia, Lucian, *Primul război mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Editura Humanitas, București, 2014

Boia, Lucian, *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*, Editura Humanitas, București, 2016

Cristea, Valeriu, *Fereastra criticului*, Editura Cartea Românească, București, 1987

Manolache, George, *Regula lui 2 (registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc)*, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008

Micu, Dumitru, *Scurtă istorie a literaturii române*, Editura Iriana, București, 1996

Pop, Ion (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, ediție definitivă, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007

Simion, Eugen (coord.), *Dicționarul general al literaturii române, A/B*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004

Vlad, Ion, *Lectura prozei. Eseuri. Comentarii. Interpretări*, Editura Cartea Românească, București, 1991

²³⁹ Ibidem., p. 101

²⁴⁰ Gabriela Adameșteanu, *op.cit.*, p. 21